

Předmluva po 15 letech [ad: *Filosofie a víra* (1970)] [1985]

Myslím, že není mnoho těch, kdo měli příležitost se seznámit s předloženým textem. Pokud vím, existuje jen v několika exemplářích; a s výjimkou dvou posudků (které byly brzo staženy, takže mají jakousi „nulovou existenci“) a jednoho dopisu, s nímž jsem se však nemohl seznámit, mi není známo, že by vyvolal nějaké reakce. Jestliže tedy tato práce je zařazena do knihovny, která má uvádět doklady myšlenkových pokusů o východisko ze současné naší (a nejen naší) filosofické a theologické krize a o nalezení nové perspektivy pro způsob myšlení i života, orientovaného na křesťanství (přičemž tento vztah má být chápán velmi široce a volně), může pro to být uvedena omluva.

Hlavní důvod však musí být spatřován v něčem jiném než v pouhém připomenutí starší práce, která zůstala prakticky neznámá. Text, který se čtenáři dostává do ruky, snad může představovat jakýsi stimul a inspiraci k novému promyšlení starých těžkých otázek, které nejenže dosud nikdy nebyly – alespoň po mém soudu – uspokojivě vyřešeny, ale které snad vůbec nikdy nebo přinejmenším ještě dosti dlouho vyřešeny nebudou, a možná definitivně ani jednou provždy vyřešeny být nemohou. A přece jde o otázky velmi živé a svrchovaně aktuální. Na první pohled se snad někomu může zdát, že aktuálnost tématu je povážlivě omezena na poměrně úzký okruh interesentů. Odvážuji se však doufat, že tento první – a nutně povrchní – dojem se brzo rozplyne, jestliže se čtenář do věci trochu začte.

Žijeme v politováníhodné epoše úpadku a rozpadu významných kulturních a duchovních tradic, jež jsou provázány také úpadkem a rozkladem úrovně samotného myšlení. Evropská duchovní, myšlenková a kulturní tradice nemůže být ani nikdy v minulosti nebyla převedena na jedinou základní složku; od počátku měla vždy pluralitní charakter a od počátku k ní náležely konflikty, střety, polemiky – ale také dialog. Docela nedávno se jeden z mých přátel cítil hluboce pobouřen, když jeden dokument také jakoby jeho ústy a jakoby s jeho souhlasem užil formulace, proti níž se musel ohradit. V té formulaci bylo řečeno, že „jsme – ať už se k ní hlásíme nebo ji slovně zatracujeme – v plném slova smyslu dědici křesťanské kultury“. Nesouhlas mého přítele se týkal i řady jiných věcí ze širšího kontextu toho, co jsem tu citoval, ale nepochybně spočívala v jeho očích vážná provokace už v tom, že by také on, který křesťanství odmítá, mohl být označen jako jeho „dědic“. V každém případě však si můj přítel nemyslí, že by byl dnešní svět „křesťanskou kulturou“ rozhodujícím způsobem formován.

Nemůže být pochyb o tom, že evropské nejen duchovní a myšlenkové dějiny, ale ani dějiny kulturní a politické nejsou myslitelné (v té podobě, jak se dějinně uskutečňovaly) jako kořenicí jen v jediné tradici; právě naopak je pro Evropu přímo bytostně charakteristické, že se v jejích dějinách uplatňovalo několik krajně významných složek, z nichž pouze jednou je křesťanství (a židovství, bez něhož je samo křesťanství také nemyslitelné a nemožné). Ba v samotném křesťanství už došlo k setkání, střetu i k syntéze tradice židovské a řecké. Největší postavy křesťanské starověké a středověké teologie jsou prostě nemyslitelné bez navazování na odkaz starých řeckých filosofů. Značný vliv ovšem vykonalo také prostřednictvím římského myšlení, především ovšem právního, ale nikoliv pouze jeho. Definitivní integrity a dokonalé syntézy ovšem nikdy v evropských dějinách dosaženo nebylo. Snad se evropská tradice ukázala být tak produktivní, životaschopná a přímo virulentní právě proto, že zůstávala plná napětí, rozporů a problémů.

Ale dnes cítíme, jak se situace pronikavě změnila. Řecké myšlení – alespoň v tom pochopení, jak si je evropská tradice osvojila a jak je do sebe vtělila – už není živé ani nosné: stojíme vlastně na konci epochy, která jím byla mocně poznamenána. Různí myslitelé mluví o konci metafyziky či dokonce vůbec filosofie. Římské právní myšlení už dávno není organizující silou společenských a politických poměrů. Křesťanská tradice jednak silně vyprchala a vyčpěla, jednak byla těžce otřesena nejrůznějšími kritikami, jejichž útoky neponechaly bez zásahu snad ani jednu její složku. A na druhé straně všechny tyto proudy stále ještě přežívají v pokleslé, ale masově rozšířené podobě: nejtrapněji metafyzické myšlení se stále rozlézá nejen v podobě obecných předsudků kriticky nemyslicích nebo málo myslících většin, ale proniklo také a zejména do odborných věd a představuje neuvěřitelně rezistentní složku předsudků vědeckých. Metafyzika, která je filosoficky už jenom přežitkem, se uchytila dokonce v samotné teologii, kterou vnitřně rozkládá a navenek zbavuje věrohodnosti. A židovská tradice, ačkoliv se po věky dokázala udržet při životě v průběhu nejpodivnějších zákrut a poklesů vývoje křesťanství a vždy znovu přispívala k obnově ryzího jádra křesťanského poselství, zůstává pro převážnou většinu Evropanů (a dokonce evropských intelektuálů) čímsi skrytým a neznámým, navenek přehlušeným spektakulárními projevy moderního židovství, které s ní má leckdy jen velmi málo společného.

A k tomu přistupuje všepronikající duch zesvětštění, sekularizace, který je jedněmi chápán jako důsledek rozkladu křesťanské tradice a druhými jako její přímý plod a důsledek. Jedni v souvislosti s všeobecným odnáboženštěním vidí jedinou záchranu v odkrytí nových pramenů zbožnosti a v nové religiozitě, zatímco druzí v každém náznaku jakéhosi oživení nábožnosti vidí jen poslední její záchvěvy a předzvěst konečného debaklu. V atheismu vidí někteří kořen všeho zla – a jiní naopak příznak dospělosti moderního člověka, který už nepotřebuje náboženských berliček, protože se definitivně postavil na vlastní nohy.

To všechno jsou otázky nanejvýš významné a jejich objasnění a pokusy o jejich řešení jsou svrchovaně důležitým úkolem pro naši generaci i pro generace příští. Proto má být těmto otázkám věnován nejen tento svazek, ale celá knihovnička svazků podobně tematicky zaměřených (byť ve vší šíři, kterou je celý tematický okruh charakterizován); a zejména se má všem těmto a blízkým otázkám věnovat nová revue, pro niž představuje ona knihovnička jakousi historickou základnu, z níž bude vycházet, k níž se bude – pochopitelně kriticky – vracet a o kterou se bude opírat ve svých pokusech o krok kupředu, o nalezení nové cesty, o otevření nových výhledů do budoucna.

Jistý velký německý filosof kdysi prohlásil, že to, co se zevnějšnilo, není ani uvnitř. Myslím, že má smysl si to připomínat všude tam, kde jakákoliv nedostatečnost a třeba náznakovitost provedení má být ospravedlněna něčím hlubším a podstatnějším, co se údajně skrývá v pozadí či v základech. Ale své nemenší oprávnění má také poukaz k tomu, že žádné zevnějšnění neznamena konec vlastního dění, jímž je v našem případě myšlení a myšlenka, nýbrž naopak začátek. Není v možnostech žádného textu, aby se čtenářům vnutil. Má-li nějaký text ohlas, je to vždycky také důsledek toho, že se druzí nechali tímto textem oslovit a že naň reagují svými vlastními myšlenkami. To, co se zevnějšnilo, není nikdy definitivním ohraničením onoho vnitřního, nýbrž je pouze lepší nebo horší branou pro další život a další zevnějšňování onoho vnitřního, které mělo a stále ještě má být vysloveno a formulováno. Tak jako jsou myšlenky, které zůstávají omezeny na vnitřní svět nějaké knihy nebo nějakého systému, tak jsou také myšlenky, které procházejí z jedné knihy do druhé a berou na sebe

postupně podobu rozmanitých systémů, aby se nakonec neomezovaly na žádný z nich a aby se rozvíjely, jdouce po nových a nových cestách.

Přál bych si, aby alespoň některé z myšlenek, které snad promluví na čtenáře tohoto staršího už textu, ukázaly svou životnost a aktualitu za hranicemi toho, co tu bylo napsáno, a aby oživovaly celou řadu dalších textů. Zejména pak aby představovaly společné téma mnoha myslitelů i jejich myslitelských pokusů. V rozhovoru rozmanitých myšlenkových proudů budou pak nejvýznamnější myšlenky moci nabýt vyostřenější a plastičtější podoby a stanou se tak schopnějšími služby nejvyšší, totiž služby samotné pravdě.

březen 1985

Poznámka (na konci):

Text představuje habilitační práci, psanou na výzvu ve velkém spěchu koncem května a začátkem června 1970 a předloženou děkanství Komenského bohoslovecké fakulty v Praze. Tři profesori napsali o práci posudek, ale pak byly všechny kroky zahájeného řízení anulovány stejně jako sám fakt, že práce byla děkanstvím přijata. Text prvního svazku bude doplněn některými dalšími texty, které jsou buď zcela nebo prakticky nedostupné a které s tématem úzce souvisí. Jako další, již třetí svazek je zamýšlena série článků o vztahu mezi filosofií a theologií, z nichž některé mají povahu pracovně diskusní. Plánovány jsou svazky o tzv. nepředmětném myšlení a menší soubory textů převzatých ze *Svazků pro dialog*.

[Pozdější autorova poznámka z roku 2011:]

Předmluva k samizdatovému vydání textu habilitační práce *Filosofie a víra*, později nikde jinde nepřetištěná. Nepřetištěny zůstaly také poznámky, které tam lze najít na str. 62–72.